

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVII

Уређивачки одбор:

др *Даринка Горђан-Премк*, др *Ирена Грицкаћ*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*,
др *Радослав Кайичић*, др *Блаже Конески*, др *Тине Лоћар*, др *Александар Младеновић*,
др *Асим Пецо*, др *Мийар Пешикан*, др *Живојин Сјанојчић*, др *Драго Ђујић*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1981

ОБЛИК КУЋИ У АДВЕРБИЈАЛНОЈ ФУНКЦИЈИ

(СА ИСТОРИЈСКОГ И САВРЕМНОГ ГЛЕДИШТА)

0. У савременом српскохрватском језику облик *кући* се јавља: а) као члан парадигме именице *кућа* (за датив—локатив) и б) у адвербијалној функцији. Као адверб може имати два значења. У реченицама типа *Идем кући* облик *кући* означава правац кретања (руски еквивалент 'домой'), а у реченицама типа *Он је кући* означава место (руски еквивалент 'дома'). Реченице првога типа су одлика књижевног језика, док другима нормативна граматика (видећемо с колико права) не признаје статус књижевне употребе.

У овом раду биће речи о двама прилошким функцијама облика *кући* и о пореклу овог облика у тим функцијама.

1. У нашој лексикографији адвербијално *кући* најпре је забележено, према Вуковим белешкама, у трећем издању *Српској рјечника*, и то у значењу лат. *domi*, са ознаком „у Далм[ацији]” и примерима: *био сам кући, он је кући*.¹ Ивековић и Броз преузимају одредницу *кући* у потпуности из Вуковог *Рјечника*.²

Обрађујући именицу *кућа* П. Будмани у *Рјечнику ЈАЗУ* издваја датив без предлога *кући* „*što stoji gotovo adverbijalno*” са два значења: а) „*za primisaње*”, најстарија потврда с почетка XVII века: *Kada godi se iz kćme rijan kući vraćaše* (М. Divković), и б) „*za stajaње*”, „*od XV vijeka*”, са три потврде, не рачунајући примере из Вуковог *Рјечника*: *Pilatovi kući tako me izgrane* (М. Marulić). *Ovce vaļa čuvat da se kući ojađe* (Ј. S. Reļković). *Pa tude si i ostala sama? jer ti mīlo nije kući bilo* (Osvetn.).³

У *Речнику* Матице српске и Матице хрватске наводи се прилог *кући* (у значењу 'код куће') са ознаком „покр[ајинско]” и примером из језика С. М. Љубише: *Говоре кући српски*.⁴ У рукопису *Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* обрађен је прилог *кући* (у значењу 'код куће, у кући, дома') са ознаком „некњ[ижевно]”.

¹ Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник исцумачен немачкијем и латинскијем рјечима*, 3. изд., Београд, 1898, стр. 329.

² F. Iveković i Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1901, sv. I, str. 597.

³ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* ЈАЗУ, V dio, Zagreb, 1898, str. 727.

⁴ *Речник српскохрватској књижевној језика* Матице српске и Матице хрватске, књ. III, Нови Сад—Загреб, 1969, стр. 143; исто и у: *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* Matice hrvatske i Matice srpske, knj. II, Zagreb—Novi Sad, 1967, str. 797.

2. Карактеристично је да наши речници не дају прилог *кући* у значењу руског 'домой', са изузетком *Рјечника ЈАЗУ*, који на исти начин третира *кући* у значењу 'дома' и *кући* у значењу 'домой' — као датив без предлога именице *кућа* који „стоји готово адвербијално”. Зато се као прво намеће питање: да ли је облик *кући* у реченицама типа *Идем кући* прилог или датив без предлога именице у слободној употреби. Да бисмо покушали да одговоримо на ово питање најпре ћемо навести неколико примера из грађе за *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* (чува се у Институту за српскохрватски језик у Београду):

Онда је [кобилу] он зауларц и узјаше па *кући* а ждребе уз кобилу. (*Српске народне приповијешке*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Беч, 1853, стр. 30). — Кад буде пред ноћ, царев син крене овце као и пре, па *кући* свирајући у гајде. (Ив., стр. 59). — Записаше га, и пустише *кући*, да сврши посла, па после подне да дође. (Л. К. Лазаревић, *Приповијешке*, св. II, Београд, 1899, стр. 221). — Ја сам још у првој половини септембра предлагао да та влада иде *кући*, кад ништа не предвиђа < . . > (Стојан Протић, *Три докуменћа или један лист. Из историје наших дана*, Београд, 1921, стр. 26). — < . . > даво bi ga znao, kud ćeš s bataljonom dospjeti, a glavu *kući* ne ćeš donijeti. (Jaroslav Hašek, *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata*, [knj. II], prev. Ljudevit Jonke, Zagreb, 1953, str. 352).

Ако се овим примерима додају још два из *Рјечника ЈАЗУ*:

С тјем се раста сила неједнака, *kući* Турци, у гору хајдучи. (Osvetn.). — Појубљена *kući* дошла. (Nar. pjes. vuk).⁵

могли бисмо закључити да је облик *кући* у наведеним примерима и значењу у толикој мери адвербијализован да га с правом можемо сматрати прилогом. Аргументи за овакав закључак су: 1^о Облик *кући* не може се заменити дативом неке друге именице сродног значења (нпр.: према *Дошла је кући* не би могла стајати реченица **Дошла је сјану*, него само *Дошла је у сјан*). 2^о У паралелној употреби облику *кући* одговара конструкција у + *акузатив* (в. горе пример: *кући* Турци, у *јору* хајдучи).

Вега облика *кући* за парадигму именице *кућа*, међутим, још је веома чврста, што се види по могућности употребе посесивног придева, посесивне заменице или посесивног генитива. Пример из грађе за *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*:

— Ибро, иди *Севића кући* па ми зовни Милоша. (Јанко В. Веселиновић, *Хајдук Сјанко*, Београд, 1896, стр. 217).

Примери из *Рјечника ЈАЗУ*:

Да ће carev sin doći i *nihojoj kući*. (Nar. prip. vuk). — *Svojoj kući* ne dohode. (Nar. pjes. vuk).⁶

3. У реченицама типа *Он је кући* није спорна прилошка функција облика *кући*. Употреба овог облика у значењу руског 'дома' далеко је раширенија него што би се то могло закључити на основу наших речника.

⁵ В. нап. 3.

⁶ В. нап. 3.

У грађи за *Речник САНУ* нашли смо следеће примере:

Кад дођоше кући, Боже, отац весео, весео, грли синове, а жао му, жао до Бога, што му најмлађег и најмилијег сина нема кући. (*Српске народне њриповейке*, књ. I, уредио Веселин Чајкановић, Српски етнографски зборник, књ. XLI, Београд—Земун, 1927, стр. 196). — *Rugo je kući, 'di sukna vlada.* (*Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, IX, Zagreb, 1904, str. 230). — *Bokezi su pagolo Srbi, govore kući srpski, a u svijetu nauče lako tugj jezik < . . >* (Šćeran Mitrov Ljubiša, *Priповijesti crnogorske i primorske*, Dubrovnik, 1875, str. 7). — Сваки путник хтио је да понесе са светице неко обилежје, да га кући храни. (Стјепан Митров Љубиша, *Причања Вука Дојчевића . . .*, књ. II, Београд, 1903, стр. 120). — Ну ово бављење кући у брзо ми је постојало досадно. (Борисав Станковић, *Из старој јеванђеља*, Београд, 1899, стр. 66). — Зар нису с вама деца и жена? Кући су, каже, остали. (Милан Кашанин, *Трокошуљник*, Београд, 1930, стр. 100). — А на вратима ме, кући, чека мати / опет, и благо као некад кара < . . > (Радослав Драгутиновић, *Азурна земља*, Београд, 1930, стр. 90).

У дијалектолошким радовима најчешће се не наводи употреба прилога кући у значењу 'код куће', чак ни у описима оних говора у којима се таква употреба свакодневно може чути. На њу се указује, на пример, у опису говора села Буне у централној Херцеговини: ено га кући, је л кући бабо, би'о сам кући целии дан.⁷

Као што се из наведених примера, као и из грађе у Вуковом *Рјечнику* и *Рјечнику* ЈАЗУ, види, прилог кући у значењу руског 'дома' посведочен је на широком терену штокавских и чакавских говора и тешко је претпоставити да је могао настати као дијалекатска иновација семантичким преображајем облика кући у значењу 'домој'.

Како је онда могао настати?

4. Ми мислимо да облик кући у месном значењу уопште није датив, ни са савременог гледишта ни по своме пореклу, како је то објашњавао Будмани, него — стари локатив без предлога, и чак: сигуран остатак локатива без предлога у српскохрватском језику.

До оваквог закључка долазимо на основу следећег.

1⁰ Прилози доле (ек.), доље (јек.), доли (ик.) < *dolě* и *iope* (ек. и јек.), *iope* (јек.), *iori* (ик.) < *gorě*⁸ такође означавају и место и правац ('внизу' и 'вниз', 'наверху' и 'навехр'). Ови прилози, према В. Н. Топорову, воде порекло од локатива без предлога.⁹ Истог порекла мора бити и адвербијално кући < *кѣји*. Разлика је само у томе што су се облици

⁷ Асим Пецо, *Говор села Буне. Прилој њроучавању говора центриалне Херцеговине*, Зборник за филологију и лингвистику, I (Нови Сад, 1957), стр. 178.

⁸ В. примере у: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*, књ. III, Београд, 1965, стр. 479—481 и књ. IV, Београд, 1966, стр. 497.

⁹ В. Н. Топоров, *Локатив в славянских языках*, Москва, 1961, стр. 219.

dolě, gorě у адвербијалној функцији — у књижевном језику — одвојили од парадигме именица *dola, gora* (*a*-основе су у дативу и локативу уопштите наставак *-i* некадашњих *ja*-основа), док је адвербијално *кући* нестанком беспредложног локатива остало хомоформно само са дативом именице *кућа*.

2⁰ Прилог *дома* у српскохрватском језику означава и место ('код куће, у кући, у дому') и правац ('кући; у кућу, у дом'),¹⁰ док у већини других словенских језика означава само место.¹¹ Зато се може претпоставити да је примарно месно значење овог прилога, док се у српскохрватском значење правца развило као последица слабљења (па и губљења) опозиције место—правац.

3⁰ Прилошка одредба *код куће*, чије је примарно значење месно, у неким српским говорима у румунском Банату уопштила се и у значењу правца: „*иду код куће, дођиду код куће, рогад идем дома*”.¹² У другим српским говорима у румунском Банату (у банатској Клисури) употребљава се у оба значења облик *кући*.¹³ Мада је и у румунском језику исти прилог *acásă* и у значењу 'домой' и у значењу 'дома',¹⁴ овде је несумњиво пресуднија унутрашња тенденција развоја српскохрватског језика.

4⁰ У процесу слабљења опозиције место—правац прилози за место *иде, неїде* све више се употребљавају за означавање правца (у реченицама типа *Где идиш? Неїде је оишла*), а обрнуто, прилози за правац (*куд, некуд; камо, некамо*) не показују, колико је нама познато, тенденцију развијања месног значења.

Мислимо да су наведени аргументи довољни да нас увере да је прилог *кући* у месном значењу, као и прилози *gorě, dolě* у истом значењу, по своме пореклу облик локатива без предлога.

Облик *кући* за означавање правца — као и паралелни облици *gorě, dolě* у томе значењу — можда води порекло од датива без предлога (или од датива са предлогом *kъ* упрошћавањем двају сугласника *k* после губљења полугласника: *kъ кици* → *kкици* → *кици*), али је могао настати семантичким ширењем облика *кући* у месном значењу по новој интерпретацији језичког осећања (везивања облика *кући* за датив).

5. У првој потврди облика *кући* „за стајање” у *Рјечнику ЈАЗУ — Рилатови кици тако те изгале* — без контекста није јасан облик *Рилатови*. Да ли је то номинатив плурала masculinum-а посесивног придева у супстантивној служби, или је овде посведочен локатив сингулара femininum-а посесивног придева — атрибута уз именицу *кућа*? Погледајмо шири контекст.

¹⁰ *Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*, књ. IV, Београд, 1966, стр. 508.

¹¹ *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, под ред. О. Н. Трубачева, вып. 5, Москва, 1978, стр. 66.

¹² Victor Vescu, *Govor Banatske Crne Gore*, Зборник за филологију и лингвистику, XIX/1 (Нови Сад, 1976), стр. 157 (и нап.).

¹³ Према усменом саопштењу проф. Војиславе Стојановић.

¹⁴ *Русско-румынский словарь*, изд. 2-е, Москва, 1967, стр. 181.

- „Sad moreš viditi zdravo moje tilo,
 „kako rozu liti, i kako žulj bilo:
 „u tvoje ga krilo hoć mrtva prijati,
 „zranjena nemilo, plaćna tužna mati.
- „Na njem hoćeš najti ti rane tolike,
 „velik jim broj znati, male i velike;
 „kako no i rike, krvju izvirući,
 „spominak va vike, veće šest tisući.
- „*Pilatovi kući* tako me izrane,
 „bići fruštajući ljuto po sve strane,
 „da mi ne ostane nigdir zdrava uda:
 „to prvo ner stane, sve učini Juda.

(Svrh muke Isukrstove)¹⁵

На основу контекста закључујемо да је облик *Pilatovi* атрибут уз облик *kući*, тј. цела синтагма *Pilatovi kući* је у локативу без предлога. Употреба посесивног придева уз именицу сведочи да се облик *кући* још није био потпуно адвербијализовао — осећао се још као члан парадигме именице *кућа*. Испитујући остатке беспредложног локатива у словенским језицима, Топоров је закључио да „надежњих примеров б[ес]пр[едложног] лок[атива] места в древнейших сербохорватских памятникaх нет.”¹⁶ Наша анализа показује да је у језику чакавског икавског писца Марка Марулића (1450—1524) посведочен сигуран пример локатива без предлога, и то у месном значењу, и још не адвербијализованог.

6. Остаје да размотримо питање с колико права нормативна граматика искључује из књижевне употребе прилог *кући* у месном значењу. Категоричан одговор на ово питање не бисмо могли дати све док нам лингвистичка географија не стави на увид податке у којим српскохрватским говорима је још жива употреба прилога *кући* за означавање места, а у којима је та употреба избледела или сасвим нестала. Али и на основу онога што нам је познато, чини нам се да би локативно значење прилога *кући* требало признати за књижевно. У његову одбрану могу се навести најмање три аргумента: 1⁰ У историјској перспективи *кући* (= 'дома') није дијалекатска него општејезичка појава. 2⁰ Прилог *кући* по својој семантици ('дома', 'домой') у потпуности се уклапа у систем прилога за место и правац, и чини део тог система. 3⁰ Замена које се предлажу (најчешће: *код куће*) не преносе у целини семантичку вредност прилога *кући* или је искривљују (упореди синтагму *сиаваџи кући* са синтагмама *сиаваџи код куће* и *сиаваџи у кући*).

Београд

Радмил Маројевић

¹⁵ *Pjesme* Marka Marulića, skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, (= Stari pisci hrvatski, knj. I), Zagreb, JAZU, 1869, str. 176.

¹⁶ Цит. дело, стр. 217.

Резюме

Радмило Маројевић

**ФОРМА КУЋИ В АДВЕРБИАЛЬНОЙ ФУНКЦИИ
(с исторической и современной точки зрения)**

Сербскохорватское наречие *kuћи* < *koјi* в значении 'дома' представляет собой окаменевшую форму древнего беспредложного локатива, аналогичную формам *доле* < *dolě*, *гопе* < *gorě*.

Автор приводит обнаруженный им надежный пример беспредложного локатива места в языке чакавского икавского писателя Марко Марулича (1450—1524): *Pilatovi kući* ('в доме Пилата', 'дома у Пилата') *tako me izrane* (*Pjesme* М. Marulića, Zagreb, 1869, 176).